

Heeraa Hambbalaashuwa

Levelled

Ha gujo nabbabo maxaafay Yuu Essi Eyidiyappe (USAID) beettida miishshaa maaduwan Seev Ze Chiddirenee (Save the Children), Luxettaa Moconaynne Tohossa Dalgga Manttiya Luxettaa Beeroy issippe hashetin giigidi attamettidaagaa.

2009 M.L.

The CC By license lets others distribute, adjust, and build upon this work, for free or commercially, as long as credit is given to the original creation. However, any changes from the original must be indicated.

For more info please refer: <https://creativecommons.org/licenses/>

Heeraa Hambbalaashuwa

Kifilee 4

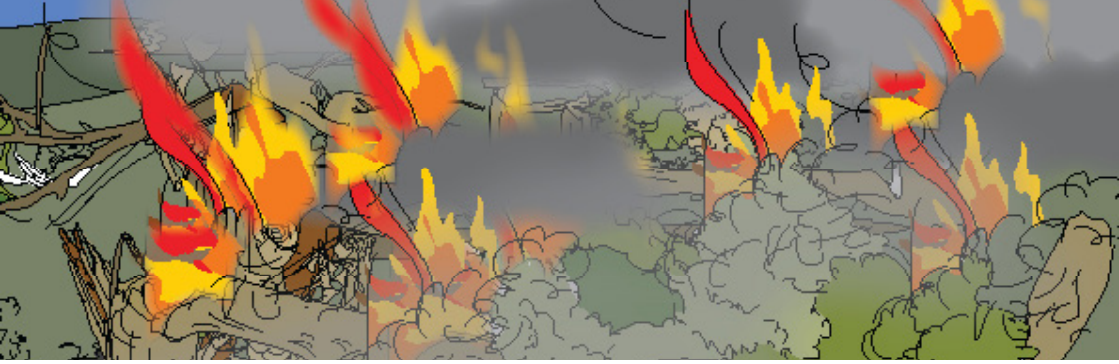
Saaminttay I

Leveled

Nabbabuwappe kasetiya Mali be'o Oyshaa

Ha huuphe yohuwanne misiliya xeelliyo wode
kaalliya nabbaboy aattiyo kiitay ayba gaada
qoppay?

Shemppuwa 1: Heeraa Hambbalaashuwa

Heeray kase dola meretaappe laamettidi beni wurccidi xiiridi immiyo haggaa'zaa imuwa guyye ekki ekkidi haggaa'zaa lee'issoosappe keehi gam"iis. Haggaa keena gaanawu danddayettenna adussa wodiyyakka takkiis. Gidoppe attin asaa naati, “Laa hagee biittay waanidee zerobay tokkobay, cahay carshshay beniigaa mala murutaa hekko hey giidi immenna.

Laa hagee iray waanii wodiya naagidi bukkenna woykko bukkidikka wodiya aattenna. Laa hagee ayba palabee bonee balggoy beniigaattuwa giiga wodiyan kayatenna. Woykko laa hagee away waanidee tamaadan eexxidi? Laa hagee guulee waanii tulla boniyan gorddidi?” gi giidi de'uwa bolli yiida laamiyaa hadan denttidi issoy issuwara haasayishin siyeettees.

Hara baggaara, “Gotiya qassi ha caljjo balgguwan aybee ehiiday? Hagee carkkoy waanii benippe dummatidi balggo hombbii, bone meeggii?” gi giidi maalaalettidi issoy issuwara haasayidi oorattabi yiis giidi aadhdhees. Gidoppe attin hagee ubbay asaa naati bari kushiyan ehiido metuwa gidiyogaa akeekiday woykko akeekanawukka koyyiya issi urakka demmanawu danddayettenna.

Ya heeri biin ha heeran gayttin hara biitti biin ubba sohuwan gayttiyo asi haasayiyogee asaa akeekaa guuttatettaa bessees. Cimaara naatuwaara maccaa asaara attumaara issippe pee'iyoo wode heeran hanettiyabaabaa haasayiyobay dumma dumma. Hegeekka darotoo kuuyettiiddi asay haliyobaa baliyobaa hassayissidi haggaa waatanees, waatidi giigissanees? giyabaa denttiyo hanotaana gidenna.

Woykko asay hachchi hachchi bari heeran poliiddi de'iyobaa aybanne qexe geennaagaa bessiyo hanotaana. Asaa naati oliiddi denttiiddi, bookkiiddi shoddiiddi, qeexiiddi buuriiddi, xiiriiddi xuuggiiddi, cuwayiiddi baanayiiddi, bullayiiddi tullayiiddi pee'iyobaa qofa giddo gelissiyaba gididi siyettenna. Ubba yohoy muleera keehippe maalaaliya hanotan aadhdhi wodhdhidi luxida asay luxibeennaageekka ha hanotaa akeekiyaba milatenna.

Murutay xayin giyay al"idoogaa away iray iissin janxxilaa tookkidoogaa, meeguwasssi bullukkuwa, koforttaa maayidoogaa haasayiyogee siyettees. Haggaa heeran woray qeexettiyogaa, hini heeran biittay meecettiyogaa, hefinttan xiixinttay xuugettiyogaa ambbaa heeran kaameenne faabirrkay cuwattiyogaa, ha metuwassi gaaso giidi qoppenna. Wooqqanawu danddayenna miiriqatuppe pesttaaliyanne shaama maayuwa curqqaa, goomaa duuxaa, kokkobbiiya me'uwa, jarkkaaniya kon"aanne hegeeta milatiyabata oliyo sohuwa erennaagaa ooni hassayii?

Woykko oliya uraa aggerkketi laa geennaagaa bari moorodan qoodiyay issoykka beettennanne siyettenna. Wooqqiya miiriqata gidinkka maaray mankkay de'iyoo hanotan issi sohuwan kuuridi woqqissidi musissidi osha oottiyo hanotay beettennaagee geeshsha. Hegaadan oottidi biittaa araddatettaa naagiyo hanotan guyye go'ettiyogaa erennaagaanne yootettiyo wodekka akeekidi siyennaagaa bari moorodan ammanidi ekkiyabaa demmanaagee tira baaxe. Ay odidi ay agganee issuwa odidi hara agganee gin erettenna hanotan undduwaalobay de'ees.

Qassikka ubba xaaxi woxo hanotan wodee laamettiis beniigaa mala gidenna giyo haasayay siyettoosappe mata wode gidenna. Muume kuushshan asaa nagaray darin Xoossa hanqqoy biittan gukkiis giishin siyettiyogee beegoti baynna qofa gidiyogee mulxxa geeshsha. Hegee bessiyogee darotoo asay heeraa naagoy koshshiyogaa erennaagaa xalaala gidennan barina xeellenna giyo qofaa phoolissees.

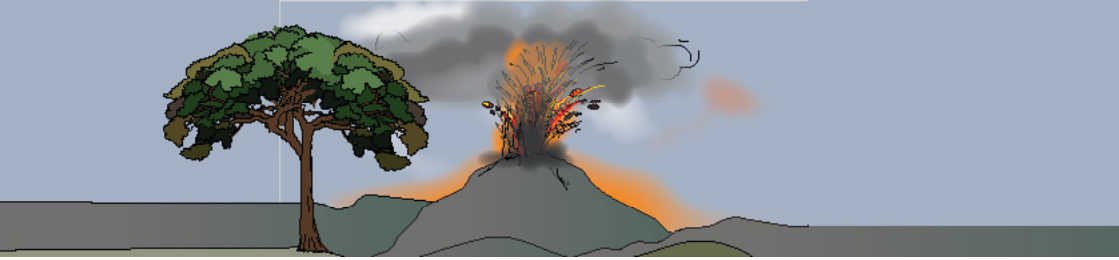
Shemppuwa 2: Yaanin Gaasoy Aybee?

Ha qommoppe doommidi yootiyo meretaa laamiyawu saynise eray giyobay de'ees. Murutaa guuttatettawunne carkkuwa laamiyawu gaasoy heeraa hambbalaashuwa. Heeraa hambbalaashuwan hashetiya woykko aawatiya naa"u yarati de'oosona. Hambbalaashuwan meretaa laameenne qaattay ehiyo naaquwa bolli asaa naatu basoykka keehippe aahonne gita.

Miiriqaa bessenna sohuwan oliyogee, wooqqenna miiriqata shiishshidi xuugennaagee, bari heeraabay barina xeellennabandan qoppiyogee asaa meto. Ha miiriqatuppe usakka wooqenna miiriqata maaray mankkay de'iyu hanotan issi baggi zaaridi sohuwa oyttennaageekka asaa mooro. Mittaa bessennabawu buttidi biittaa di'uan meecissiyogee, teqqiyabi bayna sohuwan, buuraa qeexidi xuuggiyo cuwan carkkuwa mooriyogee asaba.

Karbbon monoo okisaydiya geetettiya allaga carckkuwa medhdhiya xiixinttaa xuuggin asay shemppiyo carckkuwa mooroy ooppe pulttii? Ambban de'iya faabirkaappe, kaamiyappenne dumma dumma maashinetuppe cuwaa tullayidi asaa shemppuwa tucchiyay oonee? Oonikka ayfiya qilimmidi zaariyakkonne ha oyshaassi asaa gaanaagee attendaba. Hegaa ubbaa qoppiyo wode asaa naati oona qohiyonaa giyo oyshay denddiyogee teqqanawu danddayennaba.

Oyshaassi zaaroy asaa naati banttawukka erenna hanotan bantta xallaa gidennan biittan de'iya shemppuwa ubbaa qohoosona giissiyaba. Hegaa giishin ubbabaa daafan yeggiyo hanotan morkketettan qaaxxiiddi de'oosona giyaba gidana danddayees. Hegee asi medhdhiyo heeraa danuwa gidiyo wode hara baggaara qassi meretay bari huuphe ehiyo dumma dumma hambbalaasho hanotaa gattidi oyqqees.

Shemppuwa 3: Hambbalaashuwassi Mereta Gaasota

Hambbalaashuwassi mereta gaasotuppe amaridaageeti biitta giddoppe xuqqiya tamaa, gotiya, xaragaa, bakiteeriyanne heгаа milatiyabata. Hageetu heeraa hambbalaashuwan hashetoy guutta gidennaba. Biitta giddoppe xuqqiya tamay kochchooro biitta garssan tucettii tucettidi penttiya tama gidiyogee geeshshaba. He tamay biittaa wolqqaappe aadhdhidi xuqqidi pude kiyiyo wode appe kiyaya bidinttayenne gorddan takkida kareta cuway heeran de'iyabaa qohees.

Hegee asaappe biidi geeshsha carckkuwa shemppiya hara meretaa gakkanawu tuccidi suure shemppuwa goocaa moori aadhdhees. Yaatin asaa naatu bolli payyatettaa metuwanne, mittaa maataa bolli dichchaa guyye atettaa metuwa gattees.

Hara baggaara qassi goteekka biittaa bollaanne asay shemppiyo carkkuwa bolla gattiyo qohoy hega keena gaanawu danddayiyoba gidenna. Gotee bari eeshshan erettiyoy baanaa maalaaliya xoqqatettan pereggidi pude denttiyogaana gidiyogaadan ekkidi denttiyo baanan asay shemppiyo carkkuwa moorees. Qassi baanaykka danddiyoy biittaaappe gidiyogaadan biittaaappe bollaara de'iyanne mokiidi lo"o murutaa immiya aradda biittaa denttidi efiirggiyogan biittaa ladaatettaa kaalettees. Xaragaykka heeraa hambbalaashiya hara mereta dano gididi erettoosappe keehippe gam"ida.

Mereta hanota giissiyabay tamay asi erin erennan danddanawu danddayiyoba gidiyogaa. Xaragay waanidi heeraa hambbalaashii giikko koyruwan irxxa carkkuwa medhdhidi heeraa woppissiya mittaa xuuggidi mirggiyogaana. Naa'anttoy qassi biitta gidoppe xuuqqiya tamay medhdhiyo kareta cuwaappe guuxxenna cuwan heeraa kammidi asay shemppiyo geeshsha carkkuwa hambbalaashiyogaana gididi erettees.

Cariyan wooqqidabaykka heeraa carkkuwa mooranawu danddayiyogaadan macaraa eranchchati geeshshidi qonccissoosona. Cariyan wooqqiyabatu bolli muletoo haattinne pulttoy xayii erenna. Hegee xayenna gishshawu mulebay pude poridi xeellanawu iitiyanne sheneyiyabaa medhdhiyogaappe haray away kiyiyo wode mitten geetettiya gaasiya medhdhidi heeraa xuuggees. Hegaa xalla gidennan dumma dumma qommo bakiteeriya medhdhidi heeran dumma dumma harggiya woraajjiya kaalettees.

Hageeti mereta hambbalaasho qommotuppe amaridaageetappe attin xeesettinne boshettibeennaageeti corati de'oosona. Bakiteeriya danuwa xeelliyo wode ayfiyan beettennaba gidiyogaappe denddidaagan asaa naati barina naagettanawu bessiya ogeekka keehippe barchcheyiyaba. Waanidi barchcheyii giikko asay kushiyan oyqqiiddi pee'iyobay keehippe cora gidiyo gishshawu issuwa oyqqi simmikkokka akeekennan haraa oyqqiichchiyo gishshawu hassayawu metees.

Bakiteeree shemppiyo carkkuwanka de'iyoo gishshawu shemppiiddi naagettiyo ogee baynnaagee hara barina danddayida barchcheyiya oge. Diccida biittaa asay carkkuwappe shemppiyo wode yiya bakiteeriya teqqanawu siiriyanne doonaa kammiyobaa go'ettoosona. Hegeekka he biittan ha allaalliya polanawu injjetiya hanotan giigidi giyaara ubban bayzettiya miishsha gidiyo gishshawu hiyyeesay duree shammidi go'ettanawu danddayiyoba. He miishshaykka asay shemppiyo carkkuwara walakettidi yiya bakiteeriya gidin cuwaa harqqidi geeshsha carkkoy asaa siiriyann gelanaadan oottidi maaddees.

Gidoppe attin diccibeenna biittatun leemisuwassi nu biittan heгаа malabay baynna gishshawu meezetibeenna. De'iyakkokka asay meezee baynnaagee tuccees woykko suure shemppissenna giidi go'aa bolli peeshshees gaanawu darin otorssenna. Hegeekka aybin erettii giikko issi issi aakime keettan de'iyaa heгаа mala miishshaa aakimeti woykko narsseti go'ettanawu shenetiyoogaana.

Shemppuwa 4: Hambbalaashoy Gattiyo qohuwa

Heeraanne carkkuwa hambbalaashuwa gaasuwan biittaaninne asaa kochchaa bolli zawi baynna qohoy gakkees. Hegaappe koyruwa ekkiyagee asaa payyatettaa bolli yiya metuwa. Asay shemppiyo carkkuwa suuretettay asaa naatu adussa wode payyatettawu gophphe gididi erettees. He gophphe gidiya carkkoy hambbalaashettikko asa bollan shemppiyo tuubbotu harggiya kaalettees.

Hegeetikka asimiya, qufiyanne sheenuwa milatiyabata gidoosona. Naa'anttoy qassi xaa'attiya shemppotu qaxuwaa gididi erettees. Xaa'attiya shemppota geetettiyageeti sa'aa bollan de'iya yelettiya, dicciyanne hayqqiyabta. Hageeti issoy medhdhiyo heeraa mooriya miishshaa haray miidi go'ettirggidi, issoy mooriyobaa haray giigissidi heeraa duussay moorettennaadan loyttidi naagoosona.

Leemisuwassi asay mehee pude shemppiyo xuugettida carkkoy heeraa hambbalaashennaadan mittay duge shemppidi asaa naatussi go"iya payya carkkuwa medhdhees. Issi do'ay oshidi shee'idi heeraa mooriyo wode hara do'ay miidi laaccidi heeray moorettennaadan denttirggidi naagees. Issi do'ay hayqqidi wooqqidi heeraa xinqqettiyo wode hara do'ay qassi mirggidi heeraa sawuwa zeerees.

Hegaa giyogee xaaxi waaxin issoy issuwara xaa'attidi woykko hashetidi heeraa sarotettaa issi baggi baqqennan naagoosona giyogaa. Heeray hambbalaashettin miyo maatay mittay xayin meheti aggidi baqatiyogee asaa naatu aquwa bollan dumma dumma metuwa gattees. Hara baggaara hagaadan hanoy toophphiya milatiya zannaqan darobaa shiishshiya biittawu kawushshabadan xeelettees. Gaasoykka dumma dumma wora meheti zannaqawu yiya asaa yeemoyiyo eeshshaa haaridaageeta.

Zannaqanchchata yeemoyiya wora meheti
xayiichchikko zannaqanchchati he heeri yookkona.
Zannaqanchchati yeennan ixidosona giyogee qassi
zannaqan yiya miishshay mule eqqin he biittaassi
geliya miishshay atti aggees. Hegeekka biittaa kuucaa
kase xaa'attiyogaa keenaa guyye ekkees. Hegaa
xalla gidennan xaphuwara de'iyaa mittaykka xuuxiyo
haattaynne lo"o carkkoy xayin melidi biittaa awawu
aatti immiyogee heeraa hambbalaashettuwappe
yiyaba. Biittay xuugettiyo wode iray xayikko zeriyyobay
tokkiyyobay mukkenna.

Hegee qassi asaa naatu bolli namisaa saamuwa,
biittawu koshaanne soonne wora mehiyawu
harggiya hayquwa kaalettees. Hegaadankka duma
duma sohuwan oosettiyyabatuppe kiyiya cuwan
sa'aappe pude penttiyyabati shaaraa goosaa miidi
lee'issoosona. Oozon geetettiya shaaraa goosay
lee'iyogan awa ayfiyappe kiyiya suuloy asaanne
biittan de'iyaa shemppota qohennaadan goozidi
naagiyo wolqqaa xayii aggees.

Ha Oozon geetettiya goossay wolqqaa xayuuwa xalla gidennan duma duma sohuwan lukettidi curqqatti aggees. Oozonee curqqattiis giyogee qassi awaa suuloy aybinne teqqiyay bayinna sohuwara sitti giidi aadhdhi aggees giyogaa. Hegaa giyogee asa naatinne shemppuwara de'iyabati ubbay likkiyappe aadhdhida hombbiyan sheenuqidi hayqqanaadan oottiyogaa milxxi oottidi bessees giyogaa. Hagee loddan loddan hagaadan oottiiddi biittay wolqqaa xayidi demmo sohuwan demmo sohuwan pankki giidi za"anaadan oottees.

Biittay za'an qohettiichchikko bari gidдон qottidi tucci wottido gaaziya dosennan pogi yeddанawu un"ettees. He gaazeekka bollan awaa suuluwara gayttiyo wode shemppoora de'iyabi de'uan eqqidi de'anawu danddayenna. Hageeti naa"ay walakettiyogee biittiyo mule cuwawunne hegaappekka xuugettawu aatti immidi biittee bollan de'iya medosa gidin dozaa ubbaa micissi aggees.

Shemppuwa 5: Yaanin Waanidi Attanee?

Ero haggaa mala oyshay keehippe lo"o. Ha oyshay sitta gidin sitta gidenna ogiyan asi medhdhiyoban heeraa hambbalaashuwan hashetiya asatuppe ubbaappe danddiyakko keehippe lo"o. Nuuni danddayidoogaa keenaa nu heeraa nuuni medhdhiyo hambbalaashuwappe naaganawu zawi baynnabaa oottanawu danddayeettees. Gidoppe attin keehi borxxu borxxu giidi beettiyabatuppe koyroy mittaa qeexennan naagiyogaa.

Mittay qeexettennan suure de'ikko bollan de'iya carkkuwa irxxatettay moorettennan naagetees. Garssan de'iya aradda biittaykka gotiyan

peregettidinne di'uan meetettidi beennaadan naagettees. Haray qassi wooqqiyanne wooqqenna miiriqata suure oyqqidi zaari go'ettiyo ogiya medhdhiyogaa gidanawu danddayees.

Wooqqiya miiriqata biittaa araddissiya hanotan madaabbaredan go'ettanawu koshshees. Wooqqenna miiriqata qassi issi diran kuuridi bessiya kawo keettawu yootidi denttissanawukka danddayettees. Woykko nu soonikka he issi diran kuurido sohuwappe qaattennan xuuggiiganawu danddayettees. Ambban gidin ganddan de'iya faabirkaappenne kaametuppe kiyiya cuwaakka bessiya ogiyan go'ettidi heeraa naaganawu danddayettees.

Hegaadan oottikko dola meretan merettiya heeraa hambbalaashoykka merettanawu danddayenna. Gaasoykka dola meretaykka bollan de'iya caanay baqqana xayikkonne giiga gidikko aybanne hanenna. Yaanikko nuuppe naagettiya ubbaa polidi nu heeraa loyttidi naaganawu maaccoos.

Nabbabi simmidi zaariyo oyshata

Nabbabuwaniinne ne meeziyan amppada kaalliya oyshata zaara.

1. Hambbalaashuwa giyogee aybee?
2. Heeraa hambbalaashiyay aybee aybee?
3. Heeraa naaganawu ay oottana koshshii?
4. Heeray hambbalaashettikko aybi merettii?
5. Nabbabuwa gidдон “pankki” giya qaalawu gelo birshshettay aybee?

